

HLINENÁ PLATNIČKA LENGYELSKEJ KULTÚRY Z KOŠOLNEJ

ZDENĚK FARKAŠ

Keywords: Neolithic, Quadratic plate, Cubic vessels, Lengyel Culture, Ditched enclosure

Na začiatku roku 2009 sa dostala do zbierok Slovenského národného múzea - Archeologického múzea v Bratislave štvorcová hlinená platnička so štyrmi otvormi v rohoch, ktorú našli rybári pri severozápadnom okraji vodnej nádrže na Podhájskom potoku v Košolnej, okr. Trnava, poloha Vlčie jamy spolu s fragmentmi kamennej štiepanej a brúsenej industrie (obr. 1).

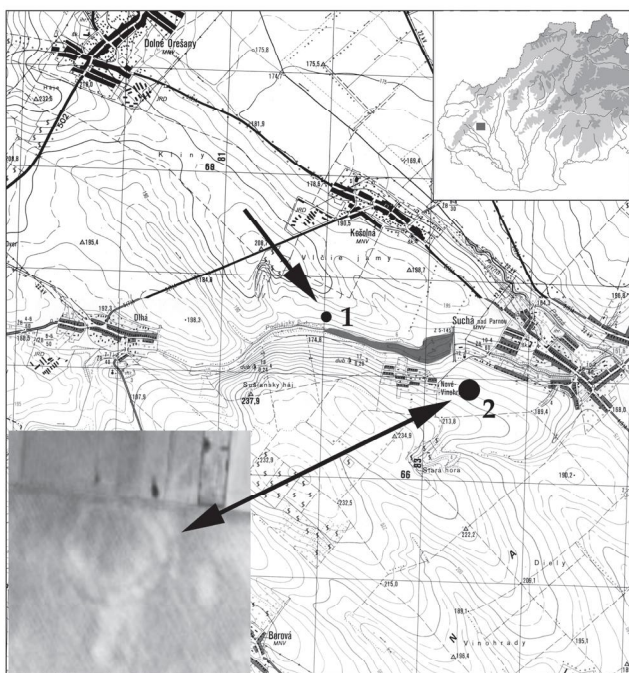
Opis nálezu

Štvorcová, mierne konvexná platnička s nevýrazne prehnutými zaoblenými bokmi a štyrmi kruhovými otvormi v rohoch. V strede dorzálnej steny sa zachovali dve drobné oválne jazvy, zrejme po pôvodnom malom prevrtanom držadle – ušku. Otvory v rohoch majú dvojkónický prierez a sú bez stôp po druhotnom poškodení, napríklad prevlečeným povrázkom. Predmet zhotovili z preplavenej zrnitej zeminy, takže po dokonalom vypálení konzistenciou

pripomína pieskovec. Vyhladený povrch je svetlosivý a okrový, lom okrový. Jeden z rohov recentne poškodila orba.

Rožmery: 4,8 x 4,9 cm, hrúbka 1,1 cm, \varnothing otvorov 0,25 až 0,3 cm (obr. 2).

Uloženie: Slovenské národné múzeum - Archeologické múzeum



Obr. 1 1 – Košolná, poloha Vlčie jamy,
2 – Suchá nad Parnou, poloha Nové vinohrady

V materiálnej náplni lengyelskej kultúry sa objavili nové, v predchádzajúcom období neznáme keramické tvary, medzi ktoré patria aj štvorcové platničky so štyrmi otvormi v rohoch. Okrem Košolnej pochádzajú aj zo Santovky (Pavúk 1997, obr. 2: 2), Kolár (Točík –Lichardus 1966, 64, obr.

35. 3) a Veľkých Kostolian (Novotný 1957, Tab. VI: 1) na Slovensku, dva iné, chronologicky však mladšie kusy našli v Zalaszentbalázs - Szőlőhegyi mező (Bánffy 1997, Fig. 13: 2 a 3) v Maďarsku. Veľkosťou i štyrmi zvislými otvormi v rohoch sú blízke kubickým nádobkám, zväčša s valcovitou alebo hruškovitou nádržkou v strede, ktoré sú známe ako zo Slovenska, tak z Maďarska, Rakúska a Moravy (Podborský 1970, 257 a n.; Farkaš 1984, 13 a n.; Zalai-Gaál 1993; Bánffy 1997; Pavúk 1997).

Najstaršie z nich sa objavili už na samotnom počiatku vývoja lengyelskej kultúry na Slovensku, obsah jamy č. 2 z Budmeríc (Novotný 1986, 208, Abb. 1: 6), ktorý je azda bližší náplni skupiny Sé-Wölbling ako Lužianky. Podľa v súčasnosti dostupných nálezov ich výskyt kulminuje v stupni Ib a postupne vyznieva v priebehu stupňa IIa (Pavúk 1997, 72 a n.), hoci na niektorých miestach v modifikovanej podobe pretrvávajú až po obdobie neskej lengyelskej kultúry, zodpovedajúcej stupňu IIb moravskej maľovanej keramiky (MMK) alebo LgK IIIa až IIIb v Maďarsku (Bánffy 1997, 19 a n.).

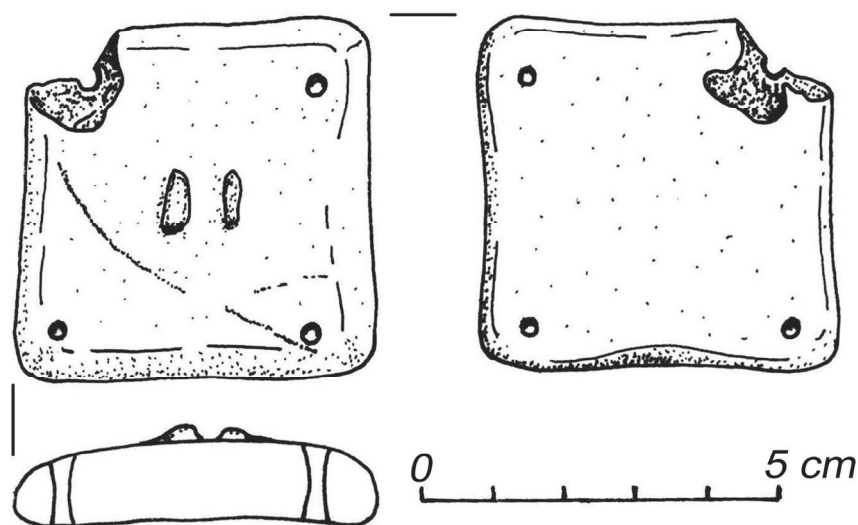
Funkčne a zrejme aj významom boli s kubickými nádobkami späté viac či menej štylizované zvieracie plastiky s nádržkou zakomponovanou do chrbtovej časti, v niektorých prípadoch však nemožno vylúčiť, že rezervoárik zakomponovali nie do zvieracej postavičky, ale do modelu nábytku – napríklad Komjatice (Točík 1986, Abb. 5: 14). Variabilita nádobiek tohto druhu je pomerne veľká (Zalai-Gaál 1993, 3 a n.; Bánffy 1997) a v niektorých prípadoch sa mohol ich význam, ktorý nie je celkom zrejмый, líšiť ako v priebehu času tak i podľa tvaru. Zvyčajne sa považujú za závesné lampičky, schránky na farbivo či aromatické látky alebo za oltáriky, celkovo však prevláda názor o ich rituálnom význame (Zalai-Gaál 1993; Bánffy 1997; Pavúk 1997; Podborský 2006, 168).

Podľa niektorých výzdobných prvkov klasických kubických nádobiek, variant C1 podľa I. Zalai-Gaála (1993), napríklad vývalkami zosilnené rohy kvádrika zo Střelice (Podborský 1970, obr. 8: 2), nemožno vylúčiť, že ich predlohami boli predmety väčších rozmerov z menej trvanlivého materiálu, napríklad dreva.

Interpretácia kubických nádobiek ako závesných lampičiek je málo pravdepodobná, na väčšine z nich sa nezistili stopy po ohni (Farkaš 1984, 16; Bánffy 1997, 53 a n.), ale zrejme všetky z nich nemožno považovať ani za oltáriky (Bánffy 1997). V kombinácii s platničkami, podobnými nálezom z Košolnej, ktoré mohli slúžiť ako ich pokrievky (predpoklad o využití vo funkcii pokrievky podporujú drobné výčnelky alebo stopy po ušku v strede platničky z Košolnej, Svodína i Veľkých Kostolian), sa mohli využívať ako dózičky, pričom otvory v rohoch alebo vo výčnelkoch asi slúžili k pevnému previazaniu nádobky a jej uzáveru. Vzhľadom na výnimočnosť takýchto nálezov musela mať látka alebo predmet uschovaný v schránkach zvláštny význam, čo neodporuje predpokladu o ich využití pri dnes už bližšie neznámych obradoch či rituálnych úkonoch.

To, že štvorcové platničky so štyrmi otvormi v rohoch slúžili ako pokrievky kubických nádobiek je podľa mikroskopických i makroskopických pozorovaní pravdepodobnejšie, ako ich využitie pri spletaní šnúr z organického materiálu. To sa niekedy predpokladá pri podobných, ale kruhových platničkách s tromi otvormi, známych napríklad z prostredia východnej lineárnej keramiky v Šarišských Michaľanoch (Furmánek – Pieta 1985, obr. 6). Na štvorcových platničkách chýbajú pracovné stopy, ktoré by tak museli vzniknúť.

Zberové nálezy z polohy Vlčie jamy, mierne sklonenej smerom na juh k dnes už regulovanému a do vodnej nádrže zachytenému toku Podhájskeho potoka poukazujú na pomerne rozsiahle osídlenie tejto oblasti v staršom stupni lengyelskej kultúry, dnes



Obr. 2 Košolná, poloha Vlčie jamy. Hlinená platnička. Povrchový nález

ničené predovšetkým poľnohospodárskou činnosťou a vodnou eróziou pri brehoch priehrady.

Prvý archeologický výskum v Košolnej sa uskutočnil v roku 1943 v polohe „Dlhé dzile“, kde Š. Kráľovič, pracovník vtedajšieho Slovenského múzea v Bratislave (dnes Slovenské národné múzeum) zachytil v piatich sondách štyri kultúrne jamy z I. stupňa lengyelskej kultúry (červeno a žltá maľovaná keramika), z ktorých si zvláštnu pozornosť zaslúžili predovšetkým úlomky antropomorfných plastiek (Kraskovská 1955). Skúmanú lokalitu sa s najväčšou pravdepodobnosťou podarilo spätne lokalizovať do dnešnej polohy Vlčie jamy, ktorých časť bola podľa pamätníkov v minulosti známa aj pod názvom „Dzile“ a súčasne bola jedinou polohou s týmto názvom, kde boli v minulosti vysadené vinohrady, pri rigolovaní ktorých porušili neskôr preskúmané objekty.

Na význam a rozsah mladoneolitického osídlenia v povodí Podhájskeho potoka, podobne, ako v povodí niektorých iných vodných tokov, stekajúcich zo svahov Malých Karpát, poukazuje aj novo zistený dvojité „rondel“ v polohe Nové vinohrady, ktorý leží na miernom svahu nad pravým brehom potoka už v katastri obce Suchá nad Parnou, okr. Trnava. Podarilo sa ho zachytiť na družicových snímkach „Google Earth“ približne vo vzdialenosti 1,8 km smerom na juhovýchod od miesta nálezu štvorcovej platničky (obr. 1). Priemer vonkajšej priekopy sa pohybuje okolo 140 m a vnútornej okolo 100 m. Rondel sa tak nachádza takmer v jednej línii s neďalekými kruhovými stavbami z katastra obce Ružindol (Němejcová-Pavúková 1997) a rozhrania katastrov Budmeríc a Štefanovej (Farkaš 2008, obr. 15), pričom medzi jednotlivými stavbami je vzdialenosť len okolo 4 až 5 km.

LITERATÚRA

- BÁNFFY, E. 1997: Cult Objects of the Neolithic Lengyel Culture. Connections and Interpretation. Budapest.
- FARKAŠ, Z. 1984: Neolitické osídlenie v Bratislave na Devínskej Kobyle. In: Zbor. SNM 78, Hist. 24, s. 5–25.
- FARKAŠ, Z. 2008: Mladšia doba kamenná. (Prví roľníci pod Malými Karpatami – 5 600 – 4 300 pred Kr.). In: Carnuntum – Gerulata. Pezinok, s. 19–36.
- FURMÁNEK, V. – PIETA, K. 1985: Počiatky odievania na Slovensku. Bratislava.
- KRASKOVSKÁ, E. 1955: Nálezy hlinenej plastiky v Košolnej. Slov. Arch. 3, s. 101–106.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V. 1997: Kreisgrabenanlage der Lengyel-Kultur in Ružindol-Borová. Bratislava.
- NOVOTNÝ, B. 1957: Sídliisko ľudu s maľovanou keramikou moravskoslovenskou vo Veľkých Kostolanoch. Štud. Zvesti AŮ SAV 2, s. 35–46.
- NOVOTNÝ, B. 1986: Siedlungsgruben in Budmerice (Bez. Trnava) und ihre Stellung in den Anfängen der Lengyel-Kultur. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur. Nitra – Wien, s. 207–212.
- PAVÚK, J. 1997: Kockovité a zoomorfné dózičky lengyelskej kultúry zo Santovky. In: Sborník Prací Fil. Fak. Brno, Řada archeologická, M2, s. 65–78.
- PODBORSKÝ, V. 1970: Současný stav výzkumu kultury s moravskou maľovanou keramikou. Slov. Arch. 18, s. 235–310.
- PODBORSKÝ, V. 2006: Náboženství pravěkých evropanů. Brno.
- TOČÍK, A. 1986: Offene Siedlung der Lengyel-Kultur in Komjatice, Bez. Nové Zámky (Vorbericht). In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur. Nitra – Wien, s. 271–279.
- TOČÍK, A. – LICHARDUS, J. 1966: Staršia fáza slovensko-moravskej maľovanej keramiky na juhozápadnom Slovensku. Pam. Arch. 57, s. 1–90.
- ZALAI-GAÁL, I. 1995: A lengyeli kultúra „agyagmécsesei“. Arch. Ért. 120, s. 3–36.

EINE TONPLATTE DER LENGYEL-KULTUR AUS KOŠOLNÁ

ZDENĚK FARKAŠ

Anfangs 2009 gelangte in die Sammlungen des Slowakischen Nationalmuseums - Archäologischen Museums in Bratislava eine quadratische Tonplatte mit vier Ecklöchern, gefunden von Fischern am Nordwestrand des Stausees am Podhájsky-Bach in Košolná, Bez. Trnava, Flur Vlčie jamy zusammen mit Fragmenten von gespaltener und geschliffener Steinindustrie (Abb. 1).

Beschreibung

Quadratische, leicht konvexe Platte mit undeutlich gekrümmten abgerundeten Seiten und mit je einem Kreisloch in jeder Ecke. In der Mitte der Rückenwand erhielten sich zwei winzige ovale Narben, vermutlich von dem ursprünglichen kleinen Griff – Öse. Die Ecklöcher besitzen einen doppelkonischen Querschnitt und tragen keine Spuren von irgendeiner sekundären Beschädigung, z. B. durch ein durchgezogenes Schnürchen. Der Gegenstand

wurde aus geschlemmtem körnigem Ton hergestellt, der nach dem Ausbrennen mit seiner Konsistenz an Sandstein erinnert. Die abgeglättete Oberfläche ist hellgrau und ockerfarben, der Bruch ist ockerfarben. Eine der Ecken weist rezente Beschädigung durch Pflügen auf.

Ausmaße: 4,8 x 4,9 cm, Stärke 1,1 cm, Lochdurchmesser 0,25 bis 0,3 cm (Abb. 2)

Aufbewahrungsort: SNM-AM

Im Materialbestand der Lengyel-Kultur erschienen neue, in der vorangehenden Periode unbekannte Keramikformen, zu denen auch quadratische Platten mit vier Ecklöchern gehören. Mit ihrer Größe und vier vertikalen Ecklöchern nähern sie den kubischen Gefäßen, meistens mit zylindrischem oder birnenförmigem Behälter in der Mitte, die sowohl in der Slowakei als auch in Ungarn, Österreich und Mähren bekannt sind (Podborský 1970, 257 ff.; Farkaš 1984, 13 ff.; Zalai-Gaál 1993; Bánffy 1997; Pavúk 1997).

Die ältesten von ihnen erschienen schon ganz am Anfang der Entwicklung der Lengyel-Kultur in der Slowakei, u. z. unter den Funden aus der Grube Nr. 2 aus Budmerice (Novotný 1986, 208, Abb. 1: 6), die vielleicht dem Materialinhalt der Gruppe Sé-Wölbling näher stehen, als dem der Lužianky-Gruppe. Dem heute verfügbaren Fundbestand nach kulminiert deren Vorkommen in der Stufe Ib und lässt allmählich nach im Laufe der Stufe IIa (Pavúk 1997, 72 ff.), obwohl sie an einigen Stellen in modifizierter Form bis zu der Periode der späten Lengyel-Kultur überleben, parallel mit Stufe IIb der Kultur mit mährischer bemalter Keramik (MBK) oder LgK IIIa bis IIIb in Ungarn (Bánffy 1997, 19 ff.).

In ihrer Funktion und vermutlich auch Bedeutung mit den kubischen Gefäßen verwandt waren die mehr oder weniger stilisierten Tierplastiken mit einem Behälter innerhalb der Rückenpartie. Die Variabilität von derartigen Gefäßen ist relativ groß (Zalai-Gaál 1993, 3 ff.; Bánffy 1997) und in einigen Fällen konnte sich ihre Bedeutung, die nicht ganz klar ist, sowohl im Laufe der Zeit als auch formbezüglich unterscheiden. Gewöhnlich hält man sie für Hängelampen, Behälter für Farbstoffe oder aromatische Substanzen, oder für Altärchen. Im Allgemeinen überwiegt jedoch die Ansicht, dass sie für rituelle Zwecke verwendet worden sind (Zalai-Gaál 1993; Bánffy 1997; Pavúk 1997; Podborský 2006, 168).

In Kombination mit Platten wie die aus Košolná, die als Deckel dienen konnten (die Annahme über ihre Verwendung als Deckel unterstützen die winzigen Knubben bzw. Spuren von Ösen in der Mitte der Platten aus Košolná, Svodín und Velké Kostolany), hat man sie möglicherweise als Dosen benutzt und die Löcher in den Ecken oder in Knubben dienten wohl zum festen Umbinden und Verschließen des Gefäßes. Mit Rücksicht auf die Einzigartigkeit solcher Funde musste die aufbewahrte Substanz oder der Gegenstand innerhalb dieser Dosen eine spezielle Bedeutung gehabt haben, was auch mit deren Anwendung bei heute nicht mehr erkennbaren Zeremonien oder rituellen Handlungen korrespondieren würde.

Auf die Bedeutung und räumliche Ausbreitung der jungneolithischen Besiedlung im Einzugsgebiet des Podhájsky-Bachs, ähnlich wie im Fall einiger anderer Wasserläufe fließend hinunter von den kleinkarpatischen Hängen, deutet auch die neuentdeckte doppelte Kreisgrabenanlage in der Flur Nové vinohrady hin, situiert auf einem milden Hang über dem rechten Bachufer schon im Kataster der Gemeinde Suchá nad Parnou, Bez. Trnava. Man konnte sie auf den Satellitenaufnahmen „Google Earth“ erkennen, etwa 1,8 km südöstlich von der Fundstelle mit der quadratischen Tonplatte (Abb. 1). Der Durch-

messer des Außengrabens schwankt um 140 m und der des Innengrabens um 100 m. Die Kreisgrabenanlage befindet sich somit beinahe in einer Linie mit den unweiten kreisförmigen Erdwerken im Kataster der Gemeinde Ružindol (Němejcová-Pavúková 1997) und an der Katastergrenze zwischen Budmerice und Štefanová (Farkaš 2008, obr. 15). Einzelne Bauanlagen sind dabei nur etwa 4 bis 5 km voneinander entfernt.

*PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Žižkova 12,
P.O.BOX 13, 810 06 Bratislava 16, Slovenská republika
archeolog@snm.sk*